

Helena Józefa Krzemieniewska

Data urodzenia: 12 marca lub 13 marca 1898

Miejsce urodzenia: Lachowo

Data śmierci: 28 maja 1966

Miejsce śmierci: Wrocław

Rodzice: Zofia z Ciemniewskich, Ludwik Choynowski

Profesja: botaniczka, fitopatolog,

Słowa kluczowe: mikrobiologia, botanika, fizjologia roślin, śluzowce, miksobakterie, Seweryn Krzemieniewski

Biogram¹:

Helena Krzemieniewska (z d. Choynowska) urodzona 12 marca 1878 roku w Lachowie w rodzinie ziemiańskiej, odebrała staranne wykształcenie, zwieńczone ukończeniem w 1894 roku 6-klasowej pensji Jadwigi Sikorskiej w Warszawie. Po ukończeniu pensji Krzemieniewska przeniosła się do Krakowa, gdzie w latach 1894-1896 podjęła naukę na Wyższych Kursach dla Kobiet im. Adriana Baranieckiego. Instytucja ta, założona w 1868 roku, stanowiła odpowiedź na brak dostępu kobiet do uniwersytetów i przez długi czas była jedyną tego typu placówką na ziemiach polskich, oferującą kształcenie na poziomie zbliżonym do uniwersyteckiego. Wybór wydziału przyrodniczego oraz ukończenie kursów z wyróżnieniem stanowiły wyraźny sygnał jej predyspozycji naukowych.

W 1896 roku Helena Krzemieniewska stała się jedną z pierwszych kobiet studiujących na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jej status był jednak niepewny - jako „wolna słuchaczka” nie posiadała pełni praw studenckich. Krzemieniewska początkowo uczęszczała na wykłady z matematyki i fizyki, by ostatecznie skoncentrować się na naukach biologicznych, ze specjalizacją w fizjologii roślin.

Kluczową postacią w jej rozwoju naukowym był prof. Emil Godlewski (senior), pionier polskiej fizjologii roślin i charyzmatyczny mentor, który gromadził wokół siebie grono najzdolniejszych studentów. Jego laboratorium na Uniwersytecie Jagiellońskim było nie tylko miejscem zdobywania wiedzy, ale również centrum życia intelektualnego, które integrowało młodych badaczy. To właśnie w pracowni prof. Godlewskiego, w atmosferze naukowej pasji,

¹ Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki, nr projektu NPRH/F/SP/0086/2024/13, kwota dofinansowania 1 119 240, 00 zł., całkowita wartość projektu 1 119 240, 00 zł.

poznała Seweryna Krzemieniewskiego, również studenta, a później współpracownika, za którego wyszła za mąż 8 lipca 1899 roku.

Małżeństwo Heleny i Seweryna Krzemieniewskich zapoczątkowało jedną z najbardziej cennych współprac naukowych w historii polskiej biologii. Ich działalność była tak ścisła, że spuścizna naukowa jest często traktowana jako jedność, a rozdzielenie indywidualnego wkładu w wiele wspólnych publikacji jest często niemożliwe. W tym okresie Helena, nie posiadając formalnego stanowiska na uniwersytecie, figurowała tam jako „uczony prywatny” - status ten, choć nie zapewniał oficjalnego zatrudnienia, pozwalał jej na pełne zaangażowanie w pracę badawczą u boku męża.

W Dublanach koło Lwowa, gdzie osiedlili się po powrocie z zagranicznego stypendium w Defcie i Lipsku, Seweryn objął stanowisko profesora w Akademii Rolniczej, a Helena kontynuowała pracę jako niezależny naukowiec. Po I wojnie światowej przenieśli się do Lwowa. W latach 1920-1924 Helena pełniła funkcję zastępcy profesora na Wydziale Rolniczo-Leśnym Politechniki Lwowskiej, co było jedynym etapem jej formalnego zatrudnienia na uczelni za życia męża. Kulminacją ich wspólnych wysiłków było pionierskie dzieło „Miksobakterie Polski”, rezultat około 15 lat wspólnych badań. Praca ta dała w Polsce podstawy mikrobiologii gleby jako samodzielnej dyscypliny naukowej i przyniosła im międzynarodowe uznanie.

Działalność naukowa Krzemieniewskich została gwałtownie przerwana przez dwa największe konflikty XX wieku. Podczas I wojny światowej Helena podjęła pracę pielęgniarską w szpitalu wojskowym. Angażowała się również w akcje masowych szczepień ludności przeciwko ospie i tyfusowi. W trakcie II wojny światowej Krzemieniewscy znaleźli zatrudnienie w Instytucie Badań nad Tyfusem Plamistym i Wirusami prof. Rudolfa Weigla. Po likwidacji Instytutu i w obliczu nasilających się prześladowań, Krzemieniewscy uciekli do Warszawy. Po upadku powstania warszawskiego zostali wywiezieni do obozu przejściowego w Pruszkowie, a następnie do Głowna. Ostatecznie, dzięki pomocy przyjaciół, w 1945 roku dotarli do Krakowa. 24 kwietnia 1945 roku zmarł Seweryn Krzemieniewski. Miesiąc po jego śmierci, 24 maja 1945 roku, w wieku 67 lat, Helena obroniła na Uniwersytecie Jagiellońskim pracę doktorską pt. „<Spirochaeta cytophaga>” Hutchinson i Clayton oraz <Cytophaga Hutchinsoni> Winogradsky (Studium porównawcze)”. Niemal natychmiast podjęła pracę jako starszy asystent w krakowskim Ogrodzie Botanicznym, a następnie kierowała Działem Mikrobiologii Gleby w Instytucie Badawczym przy Ministerstwie Leśnictwa.

W 1946 roku Krzemieniewska przeniosła się do Wrocławia, gdzie 1 kwietnia 1946 roku została profesorem zwyczajnym i kierownikiem jednej z dwóch pierwszych katedr w nowo

powstałym Instytucie Botanicznym Uniwersytetu Wrocławskiego - Katedry Fizjologii Roślin. Było to jej pierwsze w życiu stałe i znaczące stanowisko akademickie.

Przez niemal dekadę (1946-1955) z ogromnym zaangażowaniem tworzyła swoją katedrę od podstaw. Prowadziła wykłady z fitofizjologii i mikrobiologii ogólnej, inspirowała studentów i wychowała całe pokolenie badaczy. Nawet po przejściu na emeryturę w 1955 roku nie zaprzestała pracy naukowej, kontynuując badania w ramach Zakładu Botaniki PAN. Zwieńczeniem jej działalności była wydana w 1960 roku monumentalna monografia „Śluzowce Polski na tle flory śluzowców europejskich”. Było to pierwsze w historii polskiej nauki tak wyczerpujące opracowanie poświęcone śluzowcom (*Myxomycetes*), które wypełniło fundamentalną lukę w krajowej literaturze przyrodniczej i stało się dziełem referencyjnym dla badaczy w całej Europie.

Była autorką lub współautorką od około 50 do blisko 98 prac naukowych – rozbieżność ta wynika z trudności w klasyfikacji publikacji powstałych w ramach jej ścisłej współpracy z mężem i innymi badaczami. Jej wkład został doceniony najważniejszymi odznaczeniami państwowymi, m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1939), Nagrodą Państwową III stopnia (1953) oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1955).

Była osobą silnie zintegrowaną ze społecznością akademicką, o czym świadczy jej członkostwo honorowe w Polskim Towarzystwie Botanicznym i Polskim Towarzystwie Mikrobiologicznym. Należała również do towarzystw naukowych we Lwowie, Warszawie i Wrocławiu. Najwyższym wyrazem uznania ze strony międzynarodowej społeczności naukowej było upamiętnienie jej nazwiska w taksonomii - *Penicillium Krzemieniewskii* oraz *Cytophaga Krzemieniewskae*, honorując tym samym jej pionierskie badania.

Bibliografia:

Badura L., *Naukowe dzieło Heleny i Seweryna Krzemienieckich*, „Wiadomości Botaniczne”, tom XIII, z. 1 1969, s. 9-21.

Brzozowski S. M., *Helena Józefa Krzemieniewska*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XV, 1970, s. 518-519.

Buda J., Norkowski M., Szymczyk H., *Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich (1871-1945; 1878-1966) (III-174)*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 2010, s. 30-48.

Gumiński S., *Wspomnienie o Helenie Krzemieniewskiej (13 II 1878-28 V 1966)*, „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1967, vol. XXXVI, 3, s. 426.

Krzemieniewska Helena [w:] *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, r. 43, 1950.

Kunicki-Goldfinger W., *Helena Krzemieniewska (13.III.1878 - 28.V.1966)*, [Nekr.] „Postępy Mikrobiologów”, 1967, t. 6, z. 1, s.141-143.

Kunicki-Goldfinger W., *Helena Krzemieniewska 1878-1966. Obituary Notice*, „Acta Microbiologica Polonica”, 1967, 1, s. 3-5.

Kunicki-Goldfinger W., *Helena Krzemieniewska, 13 III 1878-28 V 1966*, „Postępy Mikrobiologii”, 1966, t. 5, s. 13-14.

Strojna-Krzystanek A., *Kobiety na Politechnice Lwowskiej*, „Studia Edukacyjne”, 2019, 53, s. 423-436.

Wrocławskie Środowisko Akademickie: twórcy i ich uczniowie 1945-2005, red. A. Chmielewski, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2007, s. 411

Fotografie:

Seweryn i Helena Krzemieniewscy w pracowni naukowej, Lwów 1930, NAC, 1-N-306.

Helena Krzemieniewska, Multimedialna Baza Danych Muzeum Uniwersytetu Wrocławskiego, <http://mbd.muzeum.uni.wroc.pl/dzieje-universytetu/profesorowie-po-1945-r/helena-krzemieniewska>

Emil Godlewski senior ze swoimi najbliższymi uczniami. Obok profesora siedzą Helena i Seweryn Krzemieniewscy, a w drugim rzędzie od lewej: Michał Korczewski, Władysław Vorbrodt, NN. Zdjęcie ze zbiorów Muzeum Botanicznego i Pracowni Historii Botaniki UJ, fotografia zamieszczona w artykule Izabeli Krzeptowskiej-Moszkowicz: „Emil Godlewski senior (1847–1930) Pionier Polskiej Fizjologii Roślin”, Polska Akademia Umiejętności, Prace Komisji Historii Nauki PAU, tom 10 (2010), s. 155.

Legitymacja Heleny Krzemieniewskiej, pracownika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935, Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, III-174, j. 39, k. 18.

Legitymacja Heleny Krzemieniewskiej, członkini Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1949, Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, III-174, j. 39, k. 18.

Legitymacja Heleny Krzemieniewskiej, pracownika Uniwersytetu Wrocławskiego, 1952, Materiały Seweryna i Heleny Krzemieniewskich, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, III-174, j. 39, k. 18.